

PHƯƠNG PHÁP GIÁO DỤC PHÁT TRIỂN TRÍ TUỆ TRẺ MẦM NON (2-3 TUỔI)

Nguyễn Công Khanh

Đại học Sư phạm Hà Nội.

Các nhà tâm lý học đều cho rằng tuổi mầm non (2-3 tuổi) là giai đoạn tối ưu để phát triển khả năng vận động, phát triển ngôn ngữ, phát triển trí nhớ..., là nền tảng để phát triển nhân cách. Trẻ 2 tuổi là bước vào thời kì “tự lập”. Cái gì cũng không nhờ bố mẹ làm hộ, mà thích tự mình làm. Trẻ 2 tuổi không có giờ phút nào ngồi yên, lúc nào cũng phải hoạt động, như những vận động viên chuyên nghiệp và rất muốn học cách “tự làm lấy mọi việc”. Kể cả lúc ăn cơm cũng vậy, không thể ngồi yên một chỗ ăn ngoan ngoãn được. Luôn luôn vận động, làm cái này, làm cái nọ, không biết mệt, cho đến lúc đi ngủ... Đây là đặc điểm tâm lý của trẻ 2 tuổi và trẻ 2 tuổi học tốt nhất thông qua các hoạt động, vận động không ngừng nghỉ. Đây chính là “ý muốn học tập” hay cách học của trẻ 2 tuổi. Vì vậy, không được bỏ phí mà phải phát triển ý muốn ấy một cách hiệu quả nhất.

Theo giáo sư Shichida (Nhật Bản) có ba điểm cơ bản để phát huy ý muốn ở trẻ 2 tuổi. Nếu đón nhận và phát huy đúng lúc, sẽ khiến trẻ trở thành người ưu tú thực sự, 3 điểm đó là: Vận động - Ngôn ngữ - Kỹ năng cơ bản.

1) Cho trẻ vận động nhiều, đi bộ nhiều là cách tốt nhất để kích hoạt sự phát triển của bộ não

Hãy cho trẻ 2-3 tuổi vận động hết mình bằng cách tăng cường tối đa các trò chơi vận động, đi bộ hàng ngày. Trí lực của trẻ được phát triển hoàn hảo khi liên tục được kích hoạt các giác quan, được vận động liên tục, được khuyến khích sử dụng ngôn ngữ.

Nếu không để kỹ năng vận động của tay chân được phát huy hết mức thì trẻ không phát triển theo chiều hướng tích cực. Đứa trẻ sẽ không có chiều sâu nội tâm nếu không được vận động thỏa thích. Các trò chơi đòi hỏi các kỹ năng vận động đặc biệt tốt cho sự phát triển trí tuệ của trẻ không thua kém các bài tập phát triển trí nhớ, tri giác không gian... Trẻ được khoảng 1-2 tuổi cần phải cho vận động thỏa thích, đặc biệt đi bộ với khoảng cách dài nhất có thể được. Nếu cứ công, bế, ngồi xe đẩy, xe hơi thì sẽ đánh mất khả năng vận động nhằm

kích thích sự phát triển của bộ não. Tuy nhiên, nếu chỉ đi bộ trên đường bằng phẳng thì chưa đủ. Phải cho trẻ đi cả đường dốc, gập ghềnh, cầu một thanh, trèo bậc thang lên xuống, trèo bậc, nhảy bậc... để thoả mãn nhu cầu này cha mẹ có thể thiết kế những tấm lưới chắc chắn an toàn để trẻ leo trèo, rung lắc thoả thích

Trẻ 2 tuổi luôn muốn hoạt động, luôn luôn có nhu cầu vận động chân tay, cơ thể không ngừng nghỉ. Nếu người lớn ngăn cản ý muốn này trẻ sẽ bị ức chế. Còn nếu biết phát huy ý muốn này, trẻ sẽ trở thành người có khả năng vận động rất tốt và cũng là cách để trẻ có đầu óc sáng tạo hơn.

Cha mẹ chơi các trò chơi vận động cùng trẻ, chẳng hạn ném quả bóng cho lăn xa và bảo con chạy đi lấy quả bóng. Mới đầu trẻ sẽ chạy theo đường quả bóng lăn, sau đó trẻ quan sát hướng đến của quả bóng và chạy đến nhặt quả bóng bằng đường ngắn nhất. Cũng vậy, người lớn đá 3-4 quả bóng màu đỏ, xanh, vàng... lăn ra xa, rồi yêu cầu trẻ chạy đi tìm 2 quả bóng: màu xanh và màu vàng mang về. Mới đầu trẻ mang về từng quả, có thể không đúng màu, rồi dần dần trẻ nhận ra phải tìm đúng màu và phải mang về cùng lúc 2 quả bóng... Cứ như vậy, các bài học vận động, được kết hợp với các bài luyện phát triển trí thông minh, thiết kế thành các trò chơi để dùng chính các quy tắc chơi, xúc cảm nảy sinh trong quá trình chơi để kích hoạt bộ não. Theo giáo sư Shichida đây là cách tốt nhất để giúp trẻ phát triển trí tuệ.

Hàng ngày cha mẹ có thể qui định khoảng cách là bao nhiêu để cho con tập chạy. Mới đầu là 3 mét, dần lên 5m, 10m, 15m. Bắt đầu luyện cho trẻ dùng lực toàn thân để vận động từ lúc 2 tuổi này đến khi vào lớp 1, trẻ sẽ có sức khỏe rất tốt. Sau 2 tuổi rưỡi cho trẻ nhảy trên tấm đệm đàn hồi, tập lấy thăng bằng. Cả đi, cả nhảy, nhào lộn trên đệm đàn hồi cũng rất tốt.

2) Giúp trẻ phát triển về ngôn ngữ

Khi được 2 tuổi, trẻ có nhu cầu vận động toàn thân và nhu cầu đối với ngôn ngữ cũng y như vậy. Đặc biệt là khi được 2 tuổi, ngôn ngữ phát triển một cách đột phá. Theo giáo sư Shichida, đến khoảng 2 tuổi rưỡi là hiện tượng đột phá này dần dần tự nhiên biến mất. Như vậy, có thể nói thời kì từ 2 tuổi đến 2 tuổi rưỡi là có tính quan trọng nhất, có giá trị lớn nhất cho sự phát triển ngôn ngữ. Các bậc cha mẹ nên biết trước điều này, đây là thời kì mẫn cảm với ngôn ngữ nhất trong suốt cả cuộc đời.

Đến tuổi này ngôn ngữ em bé không còn phù hợp với trẻ nữa. Ngôn ngữ em bé sẽ trở thành nguyên nhân gây ra những khiếm khuyết/ khuyết tật trong ngôn từ của trẻ. Cha mẹ thấy kiểu nói em bé đáng yêu, ví dụ như “con” thì nói thành “ton” sẽ khiến trẻ không có khả năng nói đúng âm, tức là thành “nói ngọng”. Tật nói ngọng “con” thành “ton” là do khoảng 2 tuổi trẻ không được

uốn nắn đúng mực. Vì vậy, phải nói với trẻ bằng giọng chuẩn, như nói với người lớn.

Tìm mọi cách tăng vốn từ cho trẻ, đặc biệt là những từ chỉ các bộ phận cơ thể. Chẳng hạn chơi các trò chơi “đây là cái mũi/mắt... của tôi”, dạy bé càng nhiều càng tốt những danh từ chỉ các bộ phận trên cơ thể, lặp đi lặp lại, như mắt mũi, mồm, môi... tay, chân, đầu gối, khuỷu tay, ngực... càng tỉ mỉ càng tốt.

Khi thay quần áo, hãy dạy con tên các loại quần áo. Ví dụ như: cái váy xanh, cái quần vàng, cái áo len đỏ... Rồi cả những danh từ chỉ các bộ phận của quần áo ví dụ như: ống tay, ống quần, cổ áo... ở độ tuổi này trò chơi ngôn ngữ là thích hợp nhất. Có rất nhiều kiểu cách chơi. Ví dụ như: hỏi con “cái gì màu đỏ ở trong buồng tắm?”, hoặc bảo con nói tên những cái màu đỏ trong nhà mà con nhìn thấy. Hay là, “những từ nào bắt đầu bằng chữ “a” nhỉ?” rồi hướng dẫn con trả lời, như an ủi, an toàn.... Kiểu chơi này khi đi chợ, đi dạo, ngồi trên xe ô tô, dọn dẹp nhà cửa đều có thể thực hiện được. Cứ chơi kiểu như vậy, cũng là cách để dạy con các từ về màu sắc, hình dáng, to nhỏ.

Khi trẻ được 2 tuổi, không chỉ cho trẻ xem tranh, mà cần đọc thật nhiều cho trẻ nghe các bài thơ, các câu chuyện cổ tích. Đọc hàng ngày, bất cứ lúc nào trẻ muốn, đọc cho trẻ nghe càng nhiều càng tốt. Khi đó, cần xem xét quyển nào hay, phù hợp với lứa tuổi của trẻ để đọc đi đọc lại, còn quyển nào chỉ đọc qua. Hãy đọc nhiều lần cuốn nào mà con thích. Để bớt tốn kém cho việc mua nhiều sách nên có thể mượn thư viện, hoặc là xin sách cũ của những anh chị lớp trên ở gần nhà.

Những điều mà trẻ 2 tuổi muốn biết là những việc liên quan đến cuộc sống sinh hoạt hàng ngày. Chẳng hạn: Đôi bạn tốt (gà và vịt), Tích chu, Chú khỉ thông minh, Cáo thỏ và gà trống (hoan hô chú gà trống)... Bộ sách Chim đa đa,... và các tài liệu phát triển các năng lực IQ, CQ, EQ, SS của nhóm chuyên gia tâm lý trẻ em, Trường Mầm non Hoàng Gia biên soạn (phát triển trí tuệ từ các câu hỏi tại sao, phát triển khả năng suy luận lô gíc, phân loại sự vật theo đặc điểm, thuộc tính, tìm mối quan hệ theo đôi, cặp, bộ, nhóm, suy luận sáng tạo nếu... thì,...) rất thích hợp cho trẻ mầm non. Trẻ tuổi này rất thích các trò chơi phát hiện khám phá các mối quan hệ nhân quả.

Viện Nghiên cứu ngôn ngữ quốc gia Nhật Bản công bố rằng trẻ 2 tuổi rất thích những từ ngữ chỉ quan hệ nhân quả. Nói là quan hệ nhân quả thì tưởng như rất khó, nhưng thực ra lại đơn giản. Ví dụ như trẻ sờ vào lò sưởi nóng, bị bỏng tay thì nói với trẻ “Không được sờ vào lò sưởi đang bật vì sẽ bị bỏng mà”. Có nhiều bà mẹ hay nói với con: “Lò sưởi hư quá, làm bỏng tay con của mẹ”. Hay một ví dụ khác là trẻ bị kẹp ngón tay vào cửa, thì các mẹ hay nói “Cửa hư quá, để mẹ mắng cửa nhé”. Nói như vậy khiến trẻ không thấy được quan hệ

nhân quả đầu cả và dẫn đến chỗ không nhập tâm được cách suy nghĩ sự việc theo một trình tự logic.

Khi chơi cùng trẻ, hoặc tổ chức các trò chơi để trẻ tham gia, người lớn cần biết động viên khuyến khích, tránh làm “thương tổn” trẻ. Chẳng hạn, một đứa trẻ khóc vì quả bóng nó đang chơi bị lăn vào gầm giường không lấy ra được. Nhưng bà mẹ đang bận, khi thấy trẻ khóc liền hỏi “Sao con khóc? Nín đi” và thậm chí mắng trẻ: “có vậy mà cũng nhè cái mồm ra, có im đi không nào”. Đứa trẻ càng khóc to hơn. Rất nhiều trường hợp tương tự như vậy xảy ra, chính điều đó gây tổn thương cho trẻ, kìm hãm sự phát triển xúc cảm, tính cách, tài năng của trẻ. Trong trường hợp này nên ân cần hỏi con tại sao khóc, nói với con như mình rất hiểu tâm trạng của con “Quả bóng lăn vào gầm giường không lấy ra được chứ gì? Nên con muốn mẹ lấy ra cho chứ gì? Dễ quá mà”... rồi hướng dẫn trẻ bằng cách nào lấy quả bóng đó. Làm như vậy, mới là cách giáo dục thích hợp. Như vậy trẻ nhớ được cách bày tỏ tâm trạng và học được một điều: “Không khóc mà nói như thế thì mẹ sẽ làm cho như ý mình”. Lần sau có như vậy thì trẻ sẽ nói được “Tại vì quả bóng lăn vào gầm giường” và biết phải làm gì, nhờ ai giúp. Những từ chỉ quan hệ nhân quả như vậy cần phải dạy cho trẻ 2 tuổi càng nhiều càng tốt. Nó rất cần thiết cho việc phát triển năng lực tư duy sau này.

Trẻ 2 tuổi là thời kỳ có khả năng nhạy cảm nhất với ngôn ngữ, cần đọc truyện cổ tích, truyện tranh nhiều như có thể đã đành, nhưng các bậc cha mẹ nên biết rằng đọc thơ là phần thưởng quý giá hơn nhiều. Đọc thơ là cách giáo dục tốt nhất, dạy con người ta về cái hay, cái đẹp của ngôn ngữ. Ở độ tuổi này không nhất thiết phải phân tích tỉ mỉ từng câu câu thơ, từng đoạn thơ, cũng không cần giải thích ý nghĩa của bài thơ, chỉ cần đọc đi đọc lại nhiều lần để trẻ thuộc và nhớ được là được.

Ví dụ như mẹ chọn một bài trong tập thơ dành cho trẻ mầm non rồi đọc cho con nghe. Chưa cần bé hiểu ý nghĩa, chỉ cần bé nhớ vần điệu của bài thơ... bé thích thú đọc bài thơ nhiều lần với sự chứng kiến cổ vũ của người lớn sẽ dần giúp bé cảm nhận và hiểu được nội dung bài thơ. Với trẻ 2 tuổi nên đọc những câu chuyện dân gian nhiều lần. Trước khi đi ngủ không nên quên việc đọc sách cho con nghe. Giai đoạn này để cho trẻ làm quen với mặt chữ, gọi là thời kỳ khơi dậy sự quan tâm đến chữ nghĩa của trẻ 2 tuổi mà trẻ đọc được chữ cái qua các trò chơi đồ chữ, tìm chữ, ghép chữ cái thành tên của bé... là một điều cực kì tuyệt vời.

3) Giúp trẻ thoả mãn ý muốn làm những việc xung quanh mình một cách thành thạo

Điểm cơ bản cuối cùng trong 3 điểm cơ bản phát triển ý muốn của trẻ 2 tuổi là làm sao để trẻ nhớ được những kĩ năng cơ bản. Trẻ 2 tuổi luôn có ý

muốn “làm giỏi” những việc của mình. Điều này đạt đến đỉnh cao ở giai đoạn 2 tuổi đến 2 tuổi rưỡi, hơn nữa là khi bé được 3 tuổi rưỡi.

Nắm bắt kịp thời và phát huy được ý muốn này chính là bí quyết dạy con thành người ưu tú. Tự lấy bỏ khi đi vệ sinh, tự rửa tay, tự buộc dây giày, tự cài cúc áo... Những việc này dù có mất thời gian cũng phải để trẻ tự làm lấy. Cha mẹ giành nhiều thời gian, chịu khó dạy con cách làm thì bây giờ có thể bận bịu nhưng sau này sẽ là những ngày vui. Trẻ con ham học hỏi, mà làm giỏi thì ý muốn được thoả mãn, sẽ có được lòng tự tin vào việc mình làm. Cứ như vậy trẻ lớn lên từng bước một. Ngược lại, lúc nào bố mẹ cũng ra tay làm hộ, hình thành ở trẻ thói quen ỷ lại, ích kỷ. Nếu mẹ cứ rửa tay cho con, trẻ mất đi tính nhẫn nại. Có lúc sẽ không cho mẹ rửa tay cho mình, thậm chí không chịu đi rửa tay.

Khi được 2 tuổi nên để trẻ tham gia giúp việc vặt trong nhà hết mức có thể. Lau bàn, lấy cái này, cất cái nọ, lau đĩa... tìm nhiều việc vừa sức để trẻ làm giúp. Trẻ làm xong phải được khen thật nhiều. Quan trọng hơn là phải củng cố lòng tự tin cho trẻ. Cho dù trẻ làm chưa giỏi cũng phải khen. Có vậy trẻ mới có tự tin, để lần sau làm giỏi hơn. Để trẻ nhớ được kỹ năng cơ bản trẻ cần được trải nghiệm nhiều lần. Mẹ làm lại, sửa sai cái con đã làm trước mặt chúng là kiểu dạy con tồi tệ nhất. Có một nguyên tắc giáo dục trẻ mà người lớn hay vi phạm nhất là: tuyệt đối không được chê bai trẻ trong bất cứ chuyện gì.

Những bà mẹ không biết phương pháp giáo dục trẻ thường đối xử với con như vậy. Áp đảo sự phản kháng của trẻ. Dập tắt ý muốn tự làm lấy của trẻ bằng những câu đại loại như “Việc đấy con chưa làm được đâu, ời việc này ai chẳng làm được” hay “Ai thêm làm cái việc dở hơi ấy”. Dù việc nhỏ nhặt, trẻ làm được, cha mẹ cũng phải khen, không sợ khen nhiều sẽ nhàm, vấn đề là khen đúng, khen kịp thời mỗi khi trẻ có hành vi tốt. Cha mẹ nên biết rằng việc chấp nhận ý muốn làm của trẻ là tạo cho trẻ ý muốn làm, tạo cho trẻ tính tự tin và tích cực hơn. Bí quyết dạy trẻ giỏi là “khen”, ngược lại dạy tồi sẽ là “chê”.

Khi trẻ 2 tuổi hãy dạy trẻ biết sắp xếp gọn gàng. Kê giá kê để đồ vừa tầm tay trẻ. Đồ chơi để chỗ dễ cất dễ lấy. Qui định chỗ để đồ chơi. Dán băng xanh đỏ vàng vào chỗ cất. Đồ chơi cũng dán màu tương ứng để khi cất màu nào vào màu nấy. Làm vậy thì trẻ 2 tuổi cũng biết xếp đồ chơi sau khi chơi. Việc dọn đồ chơi xong không phải là việc của mẹ. Chỉ cho lấy đồ chơi từng ít một ra. Cất 1 cái rồi mới lấy cái khác. Như vậy, việc dọn sau khi chơi là điều thích thú của trẻ. Hãy bắt đầu việc này bằng trò chơi, câu lệnh, chẳng hạn: “Cất quả bóng này vào giá, rồi lấy búp bê để trên bàn ra đây...”. Chơi như vậy bé quen với việc dọn dẹp.

Ở thời kì ý muốn tự làm lấy việc của mình mà không dạy phép tắc dọn dẹp sắp xếp thì sau này không thể làm cho trẻ nhập tâm việc này được. Thời kì

này phải dạy trẻ điều khiển đôi tay thật giỏi. Ở trẻ dùng tay không thạo thường có xu hướng năng lực phát triển chậm. Dùng thìa cũng phải dạy từ khi trẻ 2 tuổi.

Cho trẻ chơi đất nặn. Không phải chỉ đưa hộp đất nặn cho con, muốn chơi gì thì chơi là xong. Mà phải đưa hình mẫu táo, dâu, chuối... cho con xem rồi hướng dẫn con nặn cho giống hình mẫu... Chỗ lồi, chỗ lõm, chỗ tù, chỗ nhọn... phải làm cho giống, mới là quan trọng. Như vậy tạo cho trẻ tính quan sát tỉ mỉ và điều khiển đôi tay một cách khéo léo.

Với trẻ 2 tuổi, chơi trò xếp hình rất bổ ích. Hãy để trẻ xếp chồng lên cao, xếp chuối dài, bắt chước hình mẹ đã xếp, tự xếp theo trí tưởng tượng của trẻ... Thi xem 2 mẹ con ai xếp giỏi hơn, ai xếp được nhiều hình hơn... người lớn vờ thua để trẻ cảm nhận được niềm vui chiến thắng, thêm phần tự tin... và cũng để trẻ thua vài lần để trẻ học cách chấp nhận sự thật.

Đồ chơi tốt là đồ chơi phát triển kỹ năng của trẻ. Có thể thấy các loại đồ chơi phù hợp mục đích đó là: nhà xếp, xe tải ghép... Các loại đồ chơi máy móc chạy pin chỉ có tác dụng thỏa mãn ý thích nhất thời của trẻ, mà không có tác dụng phát triển kỹ năng và tư duy của trẻ. Thay vì bỏ món tiền lớn để mua đồ chơi loại ấy, hãy trộn lẫn 4 loại đồ đen, đồ trắng, đồ đỏ, đồ xanh mỗi loại 10 viên với nhau, rồi bảo con nhặt riêng từng loại vào 4 cái cốc riêng biệt còn hơn.

Trong các loại động vật chỉ có con người là có khả năng cầm nắm vật bằng 2 ngón tay cái và ngón trỏ. Hãy tổ chức các trò chơi rèn luyện cho trẻ 2 tuổi - thời kỳ mất cảm này - khả năng đó. Hãy cho trẻ dùng 2 ngón tay (cái - trỏ) nhón những vật nhỏ xíu như hạt đậu, cái ghim cài tài liệu... có màu sắc, kích cỡ khác nhau chia theo màu sắc, kích cỡ vào những cái cốc khác nhau.

Bí quyết làm cha mẹ thành công là hiểu biết đặc điểm tâm lý của lứa tuổi, hiểu rõ cá tính của trẻ, luôn lắng nghe, chia sẻ để thấu hiểu điều trẻ muốn, luôn dõi theo hành động của trẻ, thay vì nói từ "không được" với trẻ. Hãy cho trẻ được làm những thứ chúng thích, hãy giao nhiều việc vặt vừa sức với trẻ để trẻ tự làm, chỉ hỗ trợ khi trẻ không tự mình làm được (chỉ gợi ý chứ không làm hộ) để củng cố lòng tự tin, động viên khích lệ kịp thời, khơi gợi ý muốn của trẻ mới là cách nuôi dạy trẻ tốt nhất.

Tài liệu tham khảo

1. Shichida Makoto. *Phát triển trí lực và tài năng của trẻ nhỏ*. 2007.
2. Nguyễn Công Khanh và Đinh Thị Kim Thoa. *Chương trình Giáo dục phát triển trí tuệ (MASTER) cho trẻ mầm non*. Trường Mầm non Hoàng Gia, 2007.